

Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile İran arasındaki dış ticaretin bileşenleri iki ülke ekonomisinin belirgin bir tamamlayıcılık özelliği taşıdığını göstermektedir. Türkiye İran'dan enerji ürünleri ve tarımsal ürünler satın alırken, İran'a sanayi ürünleri satmaktadır .

Harun ÖZTÜRKLER

Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkilerin boyutu ve içeriği Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne karşı ekonomik önlemlerin alınmasının gündeme gelmesi ile yeniden önem kazandı. Bu çalışmanın amacı, bu çerçevedeki tartışmalara temel oluşturması için Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkileri ana hatlarıyla özetlemektir.

İran, BP Dünya Enerji İstatistik Raporuna göre 2016 sonu itibariyle dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin %9,3'üne ve doğalgaz rezervlerinin %18'ine sahiptir. Ayrıca, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu 2015 İran Ülke Bülteni'ne göre İran, kömür, krom, bakır, demir cevheri, kurşun, manganez, çinko ve sülfür gibi birçok önemli doğal kaynaklara sahiptir. Bunun yanında İran tarım ürünleri çeşitliliği bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden birisidir. Ortadoğu'daki diğer enerji kaynağı zengini ülkelerden farklı olarak İran çeşitlenmiş mal ve hizmetler üretebilen bir sanayi altyapısına da sahiptir. İran sanayisi; petrol,

petrokimyasallar, gübreler, sodyum hidroksit, tekstil, inşaat malzemeleri, gıda işleme (özellikle şeker ve bitkisel yağ üretimi) ve metal işleme sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin 2003 yılıyla birlikte dış politika tercihlerindeki dönüşüm, dış ekonomi politikalarında da köklü bir dönüşüme yansıdı ve Türkiye'nin Ortadoğu ve bu arada İran ile ekonomik ilişkileri büyük bir ivme kazandı. On yıl içerisinde İran, Türkiye'nin en büyük petrol ve Rusya Federasyonu'ndan sonra ikinci en büyük doğalgaz sağlayıcısı oldu.

Türkiye ile İran arasındaki dış ticaretin bileşenleri iki ülke ekonomisinin belirgin bir tamamlayıcılık özelliği taşıdığını göstermektedir. Türkiye İran'dan enerji ürünleri ve tarımsal ürünler satın alırken, İran'a sanayi ürünleri satmaktadır. Ayrıca, İran'a yönelik ekonomik ambargoların bitmesinden sonra, İran'ın ihtiyaç duyduğu büyük altyapı ve sanayi projelerine Türkiye hem danışmanlık hem yatırım hem de ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri sağlayarak katılabilir

ve bu çerçevede birçok ortak proje içerisinde yer alabilir. Bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerin hacmi ve mahiyetinin mevcut düzeyinin çok üzerinde bir potansiyele sahip olduğunu yansıtmaktadır. İki ülke dış ticaretin ötesinde bölgede bir *ortak pazarın* ve dahası bir *ekonomik birliğin* öncüsü olabilirler.

Türkiye'nin dışa dönük ekonomi politikasının ve perspektifinin Avrupa Birliği tek-merkezli olmaktan, Ortadoğu ve Afrika başta olmak üzere, Asya ve dünyanın geri kalan bölgelerini de kapsayacak şekilde çok boyutlu/çok merkezli olmaya dönüştüğü 2003'te Türkiye'nin İran ile dış ticareti, 534 milyon dolar ihracat ve 1 milyar 861 milyon dolar ithalattan ibaretti. 2012 yılına gelindiğinde, İran'a yönelik Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki uluslararası ekonomik ambargonun da etkisiyle, İran'a ihracatımız 9 milyar 922 milyon dolara ve ithalatımız 11 milyar 965 milyon dolara ulaşarak dış ticaret hacmimiz 22 milyar dolara yaklaştı. Ancak İran'ın 5+1 ülkeleri ile yaptığı

nükleer anlaşma sonrası ekonomik ambargonun gevşetilmesi ve zamanla ortadan kalkması ve böylece İran'ın yeniden küresel ekonomiyle bütünleşme çabaları ve Türkiye ile İran'ın Suriye krizi konusundaki anlaşmazlıkları nedeniyle dış ticaret hacmi önemli ölçüde geriledi. 2016 yılında İran'a ihracatımız 4 milyar 966 milyon dolar ve İran'dan ithalatımız ise 4 milyar 700 milyon dolar olarak gerçekleşti ve İran ile dış ticaret hacmimiz 10 milyar doların altında kaldı. 2003 sonrasında İran ile dış ticaretimiz ilk kez fazla vermiş olmasına karşın, dış ticaret hacminin daralmasının İran ile dış ticarete konu olan üreticilerin üretim ve istihdam cinsinden kayıpları düşünüldüğünde, bu durum sevindirici bir haber olma niteliğini yitirmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'nin İran'dan ithalatının büyük kısmını petrol, doğalgaz ve tarımsal ürünler oluştururken, İran'a ihracatımızın önemli bir kısmını işlenmemiş atın ve yüksek katma değerli mücevherat, motorlu taşıtlar aksam ve parçaları, içten yanmalı motorlar, elektrik teçhizatı ve diğer imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Ayrıca, Türkiye ile İran arasında 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmiş olan bir tercihli ticaret anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşma kapsamında, Türkiye İran'dan 125 sanayi ürününde taviz almış olup, 140 tarım ürününde İran'a tercihli tarife uygulamaktadır.

İran'da sahip olduğu kaynaklarla örtüşmeyen bir ekonomik büyüklük ve refah seviyesi söz konusudur. Dünya Bankası verilerine göre İran'ın 2016 yılı gayrisafi yurtiçi hasılası (GSYH) 386 milyar dolar ve kişi başına geliri 4800 dolardır. İran küresel

ekonomi ile bütünleşme sürecini devam ettikçe ve fiziksel ve sanayi altyapısını geliştirdikçe ekonomik büyüklüğü ve kişi başına geliri hızla artacaktır. Türkiye yatırım ve dış ticaret kanallarıyla hem İran'ın ekonomisini yeniden yapılandırdığı bu süreçten hem de ortaya çıkan ekonomik refahtan yararlanabilir. Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkiler zaman zaman konjonktürel olması yönüyle eleştirilmektedir. Türkiye'nin İran'da faaliyet gösteren, bugün az sayıda, yaklaşık olarak 200 firman firması var ve bu firmalar daha çok ticaret amaçlı ve şubeler temelli bir faaliyet göstermektedir. Her iki ülkenin karşılıklı olarak yatırım ve üretim amaçlı firma sayısını artırması hem ekonomik ilişkileri geliştirecek hem de daha istikrarlı ve kalıcı bir yapıya kavuşuracaktır. Türkiye'nin sadece Kuzey Irak'ta 800 firmasının yatırım, üretim ve ticaret faaliyeti sürdürdüğü göz önüne alınırsa İran'daki firma sayısının ne denli yetersiz olduğu daha kolay anlaşılabilir. Türkiye ile İran arasındaki turizm ilişkileri de giderek gelişmekle birlikte yeterli değildir. 2016'da Türkiye'ye gelen İranlı turist sayısı 1,6 milyondur. Türkiye Otelciler Federasyonu'na göre bu sayı potansiyelin oldukça gerisinde olup, ülke arasındaki ulaştırma, vize ve tanıtım konularının geliştirilmesi durumunda 5 milyon turist sayısına ulaşılabilir.

Son olarak, İran tarafından bakıldığında da iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin potansiyeli yansıtmadığı görülmektedir. Özellikle İran ile Türkiye özel sektörleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişki olanaklarının henüz yeterince değerlendirilmediği bir gerçektir. Coğrafi ve kültürel

İran küresel ekonomi ile bütünleşme sürecini devam ettikçe ve fiziksel ve sanayi altyapısını geliştirdikçe ekonomik büyüklüğü ve kişi başına geliri hızla artacaktır. Türkiye yatırım ve dış ticaret kanallarıyla hem İran'ın ekonomisini yeniden yapılandırdığı bu süreçten hem de ortaya çıkan ekonomik refahtan yararlanabilir.

yakınlık ve her iki ülkenin demografik özellikleri ve büyüme potansiyelleri iki ülke özel sektörleri arasındaki işbirliği için geniş olanaklar sunmaktadır. Türkiye'de firmaların %99'unu KOBİ'ler oluşturmaktadır. İran ekonomisi de büyük ölçüde KOBİ'lere dayanmaktadır. İki ülkenin bu ortak özelliği de işbirliği olanağı yaratmaktadır. Finansal sektör, özellikle bankacılık ve sigortacılık, iki ülke arasındaki işbirliğinin yeni bir boyutunu oluşturabilir. Bu durum ulusal para birimleri ile ticaret olanağını da genişleterek ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlar. ○

ORSAM Ortadoğu Ekonomileri Danışmanı, Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi